De Stem en de woorden

Wognum 4 oktober 2026

1

Het is vandaag Dierendag. In de Tora, in haar Tien samenvattende Woorden, staat uitdrukkelijk geschreven, dat ook het vee op de sabbat niet mag werken – ook voor hen gelden ‘arbeidsvoorwaarden’. En je moet de dieren van je naaste, zijn koe en zijn ezel niet begeren, niet erbij willen hebben. Geen opeenstapeling van vee. Dieren communiceren vaak op hoog niveau, maar ze hebben geen woorden, ze spreken niet, ze kunnen geen rechten opeisen.

Over zijn gedicht ‘Dank zij de woorden’, dat we als drempeltekst hoorden lezen, schreef Huub Oosterhuis: ‘Als er geen woorden waren geweest voor alles wat mensen geleefd, “gehoord en gezien” hebben, als het niet opgeschreven, doorgegeven was, overgeleverd, wij zouden niet weten wat vrede is, wat recht en ontferming. De duisternis zou het licht allang hebben overmeesterd. Maar uit kracht van woorden, tegen vergetelheid in, is er nog weten van goed en kwaad, visioenen van een menswaardige wereld. Gezegend de woorden – “dank zij wat ooit gehoord, gezien, tegen vergetelheid en doodsdrift in, werd opgeschreven”.’

2

‘In den beginne was het woord en het woord was bij God en God zelf was het woord, dat was in den beginne bij God,’ zo begint het evangelie van Johannes. ‘In den beginne’ betekent niet *ooit* in een mythisch verleden, maar *vanaf het allereerste begin tot op vandaag*: altijd opnieuw, onophoudelijk is het woord, het is nooit niet. En dat woord is onverbrekelijk verbonden met de God van de bijbel. God zelf ís het woord, het woord is altijd aan God. Tegelijkertijd zijn alle woorden die God in de bijbel in de mond worden gelegd, heel de Tora – ‘zoet als de zoetste honing’ – zonder uitzondering mensenwoorden. Woorden die geboren zijn uit de diepste menselijke ervaringen en verlangens. Wat wij ‘openbaring’ noemen, of zelfs ‘goddelijke openbaring’, is geen bundel uit de hemel gevallen zekerheden, maar gedurende millennia ontstane, bewaarde, mondeling overgeleverde, verdichte, opgeschreven en telkens opnieuw herschreven *ervaring*. Zo aansprekend en naar waarheid opgeschreven, dat ze voor alle mensen richtinggevend kan zijn, ‘een lamp voor hun voeten, licht op hun weg’. Of, zoals in het bijbelboek Deuteronomium te lezen staat: ‘Het is niet in de hemel, niet overzee, het is in jouw mond, in jouw hart...’

Die ‘openbaringsgeschiedenis’ van de menselijkheid telt vele aardlagen en diepgangen. Ze komen uit de diepten en uit de hoogste regionen van het menselijk bestaan. Ze getuigen van onuitsprekelijk lijden en van onuitsprekelijk geluk.

De evangeliën vertellen ons over Jezus van Nazareth dat hij het uit de hoogste hoogte en de diepste diepte geboren woord was, een Tora van vlees en bloed.

3

De God die in de bijbel het hoogste woord heeft, is een stem in ons hart, in ons geweten, een stem, omgeven door stilte: ‘stem die de stilte niet breekt’. ‘Sprekend nabij, de stilte verwacht U.’ Het boek waarin Huub Oosterhuis in 2018 zijn liedteksten verzamelde heet *Stilte zingen*. Die stilte is geen leegte, geen 'doodse stilte’, maar de stem van een sprakeloze verwachting, een verlangen naar volwaardig leven voor alle mensen, naar een andere, een

nieuwe wereld. Al zijn liedteksten, zijn zingbare gedichten, zijn geschreven om dat verlangen levend te houden, maar kunnen haar nooit helemaal vervullen.
In 1968 schreef Oosterhuis in *In het voorbijgaan*:

Er zijn twee talen in de taal, twee manieren van spreken. Er is een klare taal van waarheden, begrippen en formules, van heldere logica. … Het is goed dat deze taal er is. …Maar als het gaat over liefde, dood en god en mens, dan is die eerste taal niet alleen ontoereikend, maar ook gevaarlijk. … Er is een tweede taal, diep onder de eerste, als een veel oudere aardlaag. De taal van wat eigenlijk niet te zeggen is. In de ruimte van de tweede taal wordt het tekort van woorden ervaren. Weifelend ontstaat ieder gedicht…voorlopig, bij benadering…bidden, getuigen…liever zwijgen… 'Gebruik geen stortvloed van woorden,' staat ergens in het evangelie. [bij het 'Onze vader', Matteüs 6:7] ('De tweede taal', blz 237-244)

Heel veel 'geloofsartikelen' zijn geschreven in de eerste taal, ze willen 'klare taal' spreken, het met dogma's en kerkleer aan de ketting leggen, uit vrees voor ketterij. 'Ik geloof in één God, de almachtige vader… en in één heilige, katholieke, apostolische kerk…'. Maar die taal loopt op den duur vast in nietszeggendheid, zoals het Latijn van de roomse en de 'tale Kanaäns' van de reformatorische kerken. Er zijn telkens weer nieuwe dichters nodig om die taal te ontdooien, zodat hij weer vloeibaar wordt, als water waaraan wij onze dorst naar waarheid en menswaardigheid kunnen lessen. Poëzie, de tweede taal, is de enige taal die recht kan doen aan wat mensen geloven, hopen en liefhebben.

4
'God is van beneden', schreef Huub Oosterhuis in zijn allerlaatste aantekeningen, op een kladje. Ook de woorden die wij hier beneden horen, van mensen die niet aan het woord komen, de stomgeslagen monden van blinden, doven, drenkelingen, vreemdelingen, daklozen, armen, hongerende mensen, – ook die ongehoorde woorden worden in de bijbel aan God toegeschreven: 'Stem als een zee van mensen'; 'God die mij vasthoudt', 'die om mij smeekt'. Dat zijn moeilijke woorden van een moeilijke God. Ze doen een beroep op je, op jouw verantwoordelijkheid als mens. Je bent steeds geneigd ze af te weren – te veeleisend, moralistisch. Ze vragen je om in deze wereld, die steeds verschrikkelijker wordt, je plaats te bepalen. Zoals in het gedicht 'Hier ben ik', dat Huub Oosterhuis in 2018 voor het Kerstnummer van *Trouw* schreef (in *Die wij denken*, blz. 34):

(...)
Er zal nooit, nergens
een begin van redding zijn
als niet tenminste één mens zegt
'hier ben ik'
en ziende om zich heen
zoekt of er nóg een is, nog twee of drie
met vonken licht 'hier ben ik'
in hun ogen.
(…)
Deze wereld: twee of drie maal
niet te tellen naamloos velen
die 'hier ben ik' zijn
en doen wat moet gedaan.

5
‘Hier ben ik’ – ik wil niet, maar als jij me roept, dan kom ik. Dat is de houding van alle profeten, de bijbelse en de hedendaagse. Heel de bijbel is geschreven in de toonaard van de profetie. Het gaat over mensen die zich geroepen weten, niet willen, maar toch hun mond opendoen en in actie komen.
Een groot voorbeeld daarvan is Elia. Die door Israëls God geroepen profeet heeft radicaal afgerekend met de in Israël heersende valse profeten van de Baäl, die mensen verslindende god van geweld. Hij wordt opgejaagd door koning Achab en zijn vrouw Isebel, de nietsontziende machthebbers van zijn tijd, die de Baäl dienen en hun onderdanen uitbuiten. Ik moet dezer dagen vaak aan dat verhaal denken, omdat er, na zo’n tweeëneenhalf duizend jaar, weer een Achab op de troon van Israël troon lijkt te zitten. Zij maken jacht op de makers van de film NAZA van het profetenpaar Yuval Abraham en Rachel Szor, over de mensen verslindende aanvallen op Gaza.

Elia, zo gaat zijn verhaal verder, vlucht de woestijn in en komt na veertig dagen en nachten bij de berg Horeb, waar Israël ooit de Tora heeft ontvangen. Daar gaat de JHWH-God aan Elia voorbij, net als ooit aan Mozes: hevige stormwinden die bergen splijten en rotsen verbrijzelen, aardbevingen, vuur. Goddelijk machtsvertoon? Nee: JHWH was *niet* in de storm, niet in de aardbeving, niet in het vuur. En dan klinkt iets als ‘het suizen van een zachte koelte', 'een stem van wegzwevend zwijgen’. Althans, zo wordt dat doorgaans vertaald, als een soort mystieke stilte waarin God nu wel aanwezig zou zijn. Maar de theoloog Ton Veerkamp vertaalde dat veertig jaar geleden met goede redenen heel anders, als: ‘een stem van verpletterend zwijgen’. De ooit gegeven woorden van deze God en zijn Tora zijn tot zwijgen gebracht, verdwenen uit de harten en monden van zijn volk. En dat verpletterende zwijgen wordt gevolgd door de opdracht aan Elia – maar van wie?! – om nog meer moordzuchtige koningen aan te stellen die de Baäl aanbiddende Israëlieten zullen ombrengen, op zevenduizend na, die hun knie niet voor Baäl hebben gebogen. Want zo gaat het toch altijd, van kwaad tot erger.

6
In dit gruwelverhaal wordt het oude verhaal over de gave van de Tora in de woestijn bij de Horeb geheel in zijn tegendeel verkeerd. De God van Abraham, Isaak en Jakob heeft niets meer te zeggen. En wat zegt het ons vandaag? Dat deze wereld, met steeds meer machthebbers voorop, de Tien Woorden van de menselijkheid zwaar verwaarloost? Dat het liegen, stelen, moorden alom heerst? Dat er van God in deze wereld nog slechts een stem van dodelijk, verpletterend zwijgen rest? Het zwijgen na Auschwitz, na Vietnam, na de Twin Towers; na Gaza en na de zoveelste raket op een burgerdoel in Oekraïne. Enzovoort, enzovoort.
Is dat niet het ergste wat gebeuren kan: dat de Stem van de Tien, van liefde en trouw, niet meer tot ons, niet meer in ons spreekt, dat wij dood zijn van binnen, ongenaakbaar en alleen nog maar *tegen* de ander kunnen zijn, enkel haat. Eigen volk eerst..
Waarom kunnen wij geen wereld maken die in vrede is, geen nieuwe orde van gerechtigheid? Waar blijft dat land van melk en honing, die nieuwe wereld? Zijn wij daar nog van?

7
In het gedicht ‘Nieuw’, de laatste tekst in *Stilte zingen*, geschreven in 2018 – geeft Huub Oosterhuis in de slotregels zijn antwoord op die vraag:

NIEUW

Die nieuwe wereld, die komt anders
dan wij dachten en hoopten.
Zij komt met droogte wolven overstroming
aardbevingen brandende wouden,

luchtlagen verzadigd van Co2
misbruikte kinderen liegende kerken
met wreed getwitter in smoking
naakt in vernedering komt zij.

En wij aanschouwen en omhelzen haar,
zíjn in haar. Niet wetend hoe verder.
Wij zullen stilte zingen, oefening
in solidariteit en volharding.

Wij zijn, zeg maar, van geloof hoop liefde
deze drie – de grootste is de liefde.

Zo moge het zijn en blijven in ons midden.

Stilte zingen, blz. 600

Kees Kok, Wognum 3 oktober 2026